

tive role in the divisions of the Commonwealth of Prussia and Russia and also Austria joined them; on the European and regional character of Ukraine as a gateway to Europe, operated from St. Petersburg, Vienna, Warsaw and Istanbul, and regarded the divisions as dramatic events in Central and Eastern Europe.

On the basis of the analysis of the historical literature of the Soviet era, it is concluded that, the concept of the liberation mission of Russia and the aggressive policies of Prussia and Austria prevailed, with the only exception of the works of L. Kovalenko and V. Smolii.

It is emphasized, that the works of modern domestic historians occupied a prominent place in the historiography of this question, they distinguished by the objective coverage of events in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the last third of the eighteenth century, focusing on their multifactor character and emphasizing on the true management of Russia on Polish territory, and restrictions on the number of Polish troops comparin to the armies of the neighboring states, which, along with the tsarist-initiated confederations, led it to three divisions and complete collapse.

Keywords: national historiography, Polish-Lithuanian Commonwealth, divisions, Ukrainian lands, Russia, Prussia, Austria.

Отримано: 22.10.2019

DOI: 10.32626/2309-2254.2020-30.142-155
УДК 37.014

**Василь Деревінський,
Аліна Капінос**

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ «СОЮЗУ УКРАЇНОК» В 1920-1930-Х рр. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПИСУ «ЖІНОЧА ДОЛЯ»)

Деревінський Василь, Капінос Аліна. Культурно-просвітницька діяльність «Союзу українок» в 1920-1930-х рр. (за матеріалами часопису «Жіноча доля»). У статті на основі аналізу матеріалів часопису «Жіноча доля» йдеться про відродження українських жіночих організацій у Східній Галичині. Першою такою організацією стало Товариство Руських жінок, організоване Наталією Кобринською в Станіславі у 1894 році. Мета діяльності товариства полягала в культурно-освітньому розвитку українок. Згодом, товариство спричинилося до появи в 1917 році Союзу українок – нової жіночої громад, яка відіграла чималу роль у суспільно-політичному житті Східної Галичини, а згодом і всієї України. Основними видами діяльності Союзу були видавнича, освітня, господарська, культурно-просвітницька, суспільно-політична. Остання вважалася найголовнішою. Головна увага в жіночому русі «Союзом українок» приділялася домінуванню національної ідеї, як головної у всіх видах діяльності. Чимало уваги приділялося ролі жінки в суспільному русі та житті, «притягненню ширшого жіноцтва до суспільно-громадської роботи» на благо українського народу. Важливим чинником впливу жіноцтва на суспільно-політичне життя краю була участь жінок в державних органах Речі Посполитої, зокрема сенаті та сеймі. Важливу роль «Союз українок» відіграв у консолідації національно-політичних сил шляхом співпраці з українськими політичними партіями та численними товариствами. Участь жінок у громадських організаціях стала однією з яскравих сторінок українського жіночого руху та їх впливу на вирішення злободенних соціально-політичних питань. Наведене

є підставою для висновку про актуалізацію проблем становища і статусу жінки в українському суспільстві, уможливлє розгортання наукового пошуку у цій важливій соціально-культурній сфері, що й було зроблено авторами.

Ключові слова: Союз українок, жіночий рух, партія, суспільний рух.

Деревинский Василий, Капинос Алина. *Культурно-просветительская деятельность «Союза украинок» в 1920-1930-х гг. (по материалам журнала «Женская доля»)*. В статье на основе анализа материалов газеты «Женская доля» рассказывается о возрождении украинских женских организаций в Восточной Галиции. Первой женской организацией стало Общество Русских женщин, организованное Натальей Кобринской в Станиславе в 1894 году. Цель деятельности общества заключалась в культурно-образовательном развитии украинок. Впоследствии, общество привело к появлению в 1917 году Союза украинок – новой женской общине, которая сыграла немалую роль в общественно-политической жизни Восточной Галиции, а затем и всей Украины. Основными видами деятельности Союза украинок были издательская, образовательная, хозяйственная, культурно-просветительская, общественно-политическая. Последняя считалась главной. Главное внимание в женском движении «Союзом украинок» уделялось доминированию национальной идеи, как главной во всех видах деятельности. Немало внимания уделялось роли женщины в общественной движении и жизни, а именно к «привлечению женщин к социально-общественной работе» на благо украинского народа. Важным фактором влияния женщин на общественно-политическую жизнь края было участие женщин в государственных органах Речи Посполитой, то есть сенате и сейме. Важную роль «Союз украинок» сыграл в консолидации национально-политических сил путем сотрудничества с украинскими политическими партиями и многочисленными обществами. Участие женщин в общественных организациях стала одной из ярких страниц украинского женского движения и их влияния на решение злободневных социально-политических вопросов. Приведенное является основанием для вывода об актуализации проблем положения и статуса женщины в украинском обществе, делает развертывание научного поиска в этой важной социально-культурной сфере, что и сделано авторами.

Ключевые слова: Союз украинок, женское движение, партия, общественное движение.

Сучасний стан розвитку історичної науки в Україні характеризується необхідністю поглиблення дослідження місця жіночих організацій та рухів у житті суспільства. Проблеми ролі жіноцтва хоча й не нові, але їх актуальність не зменшується, а ще більше посилюється як для жінок, так і для суспільства в цілому. Із здобуттям незалежності України їх вага зростає, відбудовується державний механізм реалізації прав жінок, усвідомлення ними свого становища й значення. Саме зусиллями жінок значною мірою мають розвиватися громадянське суспільство, притаманне розвинутим демократіям, здійснюватимуться державотворчі процеси

Актуальність дослідження обумовлена 102-ю річницею від дня створення Союзу українок та розвитком сучасного українського жіночого руху, який наслідує своїх попередниць із «Союзу українок». Крім того, є необхідність у виробленні нової концепції жіночої політики в Україні. А оскільки подібні засади реалізуються через рух жіноцтва, то виникає об'єктивна потреба вивчення історії останніх, зокрема «Союзу українок», в історичній ретроспективі на теренах Східної Галичини, де рух набув найбільшого поширення.

Вивчення та аналіз літератури по темі дослідження дає підставу зробити висновок про те, що ця тема, попри свою актуальність, на сьогодні мало досліджена.

Серед найвідоміших сучасних дослідниць національного жіночого руху – професор університету Джона Гопкінса у Вашингтоні Марта Богачевська-Хом'як. Її монографія «Білим по білому. Жінки в громадському житті України. 1884 –1939»¹ вважається однією з перших наукових спроб аналізу історії України в контексті жіночого руху. Наукова робота присвячена загальнофеміністичним проблемам, з'ясуванню ролі жінки в національній історії України, її становищу при комуністичному режимі.

Необхідно також зазначити, що монографія Б. Савчука «Жіноцтво в суспільному житті Західної України (остання третина XIX ст. – 1939 р.)» (Івано-Франківськ, 1998)² є найгрунтовнішою і найближчою до проблематики нашого дослідження. В цій монографії показана участь українських жінок у національно-визвольних змаганнях, а також їх роль у політичному, культурному та соціально-економічному розвитку країни.

Грунтовний аналіз проблеми емансипації жінок у суспільно-політичному русі Галичини XIX – початку XX ст. в своїй докторській дисертації здійснила професор Т. Панфілова³. Розглядаючи культурно-освітні та молодіжно-спортивні товариства та організації західної України, вона досить глибоко і всебічно розкрила причини становлення і розвитку жіночого руху на українських землях Галичини.

Водночас стан дослідженості жіночого руху Галичини в 1920-1930 роках в історичній науці окремо не вивчався, що й зумовило вибір теми статті. Нами при проведенні дослідження були використані публікації часопису «Жіноча доля», вони й стали основною джерельною базою наукового дослідження.

Досліджуючи названу проблему, ми поставили за мету проаналізувати та узагальнити культурно-просвітницьку діяльність «Союзу українок» в міжвоєнний період на теренах Східної Галичини, використавши матеріали часопису «Жіноча доля». Для досягнення поставленої мети, нам довелося вирішити ряд проблемних завдань: прослідкувати становлення жіночого руху Східної Галичини в кінці XIX – на початку XX ст.; проаналізувати культурно-просвітницьку діяльність «Союзу українок» у 1920-1930-х рр.; з'ясувати вплив «Союзу українок» на національно-політичне життя Східної Галичини в 1918-1938 рр.

Об'єктом дослідження є діяльність жіночого товариства «Союз українок» на теренах Східної Галичини у 1918-1939 рр. Предметом дослідження є процес становлення та функціонування жіночої організації «Союз українок», її структура, форми культурно-освітньої діяльності у досліджуваній період.

Жіночий рух України другої половини XIX – початку XX ст. розвивався значною мірою під впливом західноєвропейського, однак мав ще й свої окремі вияви та шляхи розвитку, визначені специфічним становленням української

нації під чужим поневоленням. Перші його прояви спостерігалися у Західній Україні, що входила до складу Австро-Угорської імперії.

Відомо, що рівень освіченості жінок на той час був надзвичай низьким. Українські селяни потребували просвітництва в «сенсі усвідомлення необхідності здобуття освіти певного фаху». З іншого боку, їхнє важке соціально-економічне становище, матеріально-побутові умови унеможлилювали доступ до освіти⁴. Існуюча система не сприяла освітньому поступу шкільництва. На західноукраїнських землях було лише близько 4% українських шкіл і взагалі жодного університету.

Однак в умовах відсутності власної держави саме українські об'єднання та товариства заповнили ту нішу, яку б мали виконувати державні інституції. Серед організованого українського жіноцтва, яке працювало в сфері просвіти, вирізнялись жіночі об'єднання релігійного спрямування. Зокрема, важливий внесок в освітньо-культурний поступ українського народу здійснили монахині Чину святого Василя Великого (ЧСВВ), який зародився в Римській імперії. Монахині засновували вселюдні, виділові, фахові школи, учительські семінарії, гімназії, інститути, інтернати, в яких активно займались вихованням українських дітей, поступово залучаючи їх до народних традицій, звичаїв і обрядів, створюючи сприятливі умови для вивчення ними виховної мудрості рідного народу, його національної специфіки. Так, у 1812 р. Сестри Василіанки заснували у Сповіті перший інститут для дівчат народної школи, куди спочатку приймали дівчат з інших місцевостей, забезпечували їх житлом в інституті при монастирі. Згодом почали примати й місцевих дівчат. Активну виховну діяльність проводили сестри ЧСВВ у Яворівському монастирі (Львівщина – авт.). Вони заснували тут дівочу школу (1847 р.), де викладались такі ж предмети, як у міських, виділових школах, учительську семінарію (1960 р.), яка була задумана як школа українська, для українських дітей⁵.

На західноукраїнських землях, що входили до складу Австро-Угорщини, емансипацію українського жіноцтва в Галичині започаткувала Наталія Кобринська, заснувавши «Товариство руських жінок» у Станіславі в 1884 році, яке ставило за мету, прилучити інтелігентних жінок до літератури та популяризувати нові суспільні ідеї⁶. Кобринська досконало розуміла потребу економічного, політичного і побутового розкріпачення жіноцтва. Розуміла також, щоб досягнути мету, треба домогтися доступу жінок до освіти, піднести жіноцтво до розуміння своєї людської вартості, вказати кому, як стати корисним членом суспільства. Зробити це можна, вважала вона, лише, об'єднавши жінок і згрупувавши їх навколо прогресивних західноєвропейських ідей, які потрібно реалізувати, ставши на національно-сборницький шлях.

Тому 8 грудня 1884 р. «Товариство руських жінок» скликало свої перші загальні збори у Станіславі. Цей день вважається початком українського жіночого руху. Ці перші жіночі збори були тріумфом нових ідей, які будучі перекон-

ливо подані, захопили уми й серця зібраного жіноцтва. Письменниця Олена Кисилевська так згадувала цю подію: «Гаряча промова Наталії Кобринської зачарувала» присутніх. Особливо для молодих душ, спраглих небуденства й нових доріг, вона була «п'янким» нектаром». На з'їзді було проголошено ідею соборності України і жертвовної праці для народних мас, особливо для піднесення культурного рівня сільського жіноцтва. Ці ідеї глибоко запали в душі присутніх жінок. Сама ж Кобринська так формулювала завдання «Товариства»: «Ми поклали собі метою впливати на розвій жіночого духа через літературу, бо література була всебічним образом ясних і темних сторін суспільного ладу, його потреб і недостатків. Я через літературу – дійшла до розуміння жінки в суспільстві, тож хотіла і других повести за собою»⁷.

Водночас, найважливішою справою всього життя Кобринської була підготовка видання українського жіночого альманаху «Перший вінок» (1887 р.): перший у світі альманах жіночої творчості, зібраної, відредагованої та виданої жінками. Значну допомогу у випуску альманаху надали І. Франко та М. Павлик.

Характерно, що жіночі організації займалися в цей період як культурними, так і економічними справами. Наприклад, «Клуб Русинок» брав активну участь у крайовій виставі 1894 р., запропонувавши цікавий етнографічний матеріал, збирав кошти на будівництво пам'ятника Т. Шевченка. У Самборі було створено економічно-добродійне товариство для виробництва церковних риз, яке підтримувало й забезпечувало роботою вдів і сиріт. А в 1902 р. жіночим товариством було організовано кооператив «Труд», з пошиття та конструювання одягу, якому навчали всіх бажуючих жінок Львова та навколишніх сіл.

У 1907 р. в Галичині на основі діючих на той час організацій «Жіноча громада» та «Гурт українських дівчат» створено «Союз Українок». Він постійно шукав для жіноцтва нові сфери діяльності, які, з одного боку, забезпечували б матеріальне існування більшості жінок, а з іншого – сприяли б піднесенню їхньої культури та освіченості.

Головний відділ «Союзу Українок» закликав свої філії, гуртки та об'єднані товариства скерувати планову діяльність на підтримку кооперативного руху, заохочення жінок для членства в українських кооперативах. Протягом двох місяців кожна філія «Союзу Українок» за погодженням з місцевими кооперативними осередками мала скликати жіноче зібрання, на «якому записати реферат про завдання жінки в розвитку кооперації». Товариства «Просвіта», «Сільський господар», «Союз Українок», враховуючи потреби в сільськогосподарській освіті жіноцтва на селі, організували куховарські курси. Заходами «Союзу Українок» у Березові Нижньому Коломийського повіту були організовані освітньо-кооперативні господарські курси, «на яких подавалися загально-освітні (література, гігієна, право, жіноче питання), кооперативні та сільськогосподарські відомості»⁸. Крім того, зверталась увага на загальне ви-

ховання, звички товариського співжиття й «шляхетної співпраці», влаштовувалися товариські зустрічі і чайні вечори. Тримісячне навчання на цих курсах були для слухачів справжнім народним університетом. Товариство «Союз Українок» влаштовувало також курси підготовки курсисток для проведення організаційної, культурно-освітньої й господарської праці у філіях і гуртках товариства та гуртках жіночого позашкільного «доросту».

21 лютого 1917 р. відбулися збори «Громади», де було прийнято Статут і назву «Союз Українок» з централею у м. Львові. Першою головою була Євгенія Макарушка. Організація мала триступеневу будову: «центральна» у Львові, філії по містах і містечках, гуртки по селах. Кількість членів становила близько 45 тис. Територію діяльності «Союзу» польська влада обмежила Галичиною. Статут був прийнятий 1917 року, а змінений у 1933 р.⁹

Розглянемо культурно-просвітницьку діяльність «Союзу українок» у 1920-1930 роках в світлі тогочасної преси. На західноукраїнських землях жіночий рух розвивався, незважаючи на несприятливі умови чужого панування. З 1922 р. його друкованим органом став «Жіночий вісник», згодом тематична сторінка «Громадського вісника», редактором якої була Мілена Рудницька, авторами – О. Залізняка, Н. Суровцева, М. Струтинська. Жіночий кооператив «Українське народне мистецтво» заснував журнал для «плекання домашньої культури» – «Нову хату». З 1925 р. виходив часопис «Жіноча доля», а згодом «Жіноча воля», «Світ молоді», «Жіночий голос», «Українська господиня», «Жінка». Замість закритої польською владою «Жінки» почав виходити двотижневик «Громадянка», місячник «Українка», «Світ Українки».

Серед відомих імен жінок-журналісток Марта Богачевська називає Мілену Рудницьку, яка очолювала «Союз українок» протягом багатьох років, Софію Парфанович, Іванну Блажкевич, Ірину Вільде, Ольгу Дучимінську, Олену Кислевську (редакторку «Жіночої долі»)¹⁰.

Жіночий рух тісно пов'язаний з вивченням і дослідженням жіночої періодики того часу. Адже саме жіночий рух на певному своєму етапі розвитку відчув потребу у створенні власних друкованих органів для пропаганди нового бачення жінки, жіночої ролі у суспільстві.

Тодішні жіночі часописи чітко визначили особливості жіночого руху в Галичині, а саме: домінування національної ідеї, як засадничої; подвижницька праця інтелігентних жінок; літературний рух як частина жіночої періодики; політичний характер преси; благочинний характер жіночої праці; формування політичної національної преси¹¹.

Тож головною метою «Союзу Українок» було «згуртувати в собі величезну частину, а згодом і все наше жіноцтво. Тільки через організацію, добре кермовану, можна впливати на широкі маси»¹².

«Союз Українок» дуже часто проводив різноманітні курси інструкторів. Так, 15 січня 1927 р. у Львові розпочалися п'ятимісячні курси інструкторок. В

програмі курсу «намічаються слідуєчі предмети: підготовка до культурно-освітньої праці на селах, основи кооперації, гігієна, введення захоронок, наука крою і шиття та домашнє господарство»¹³. По закінченню курсу випускниці здобували кваліфікації вчителів курсів крою і шиття та керівників дитячих садочків.

Крім того, «Союз українок» займався освітньою діяльністю. Тому, щоб оживити освітній рух, поширити жіночу організацію по селах, було скликано «коломицький жіночий кружок, при допомозі своїх діяльних членів. Запрошення були розіслані по всьому окрузі, а також і на Городенщину, Снятинщину, Гвоздеччину. Цікавим було те, що приїхали гості з подальших околиць. Після оживленої наради зібрання винесли отсі постанови: творити жіночі кружки при читальнях «Просвіти» чи кооперативах, а то й як окремі кружки «С.У.», як де догідніше; робити часто сходи членів гуртка, читати, старатися приміювати прочитане в життя; старатися проводити по селах, де нема наших гуртків короткі курси – гігієни, куховарства, господарства, шиття»¹⁴.

Яскравою сторінкою діяльності «Союзу» була боротьба з пияцтвом. О. Кислевська з цього приводу написала статтю «Останній час стати до боротьби з корчмаами». В якій зазначалося, що в Польщі існує окремий закон, який дає право мешканцям громади самим вирішувати, чи в їх селі чи місті має бути дозволений продаж алкогольних напоїв¹⁵. У цій статті подано зразок заяви, як правильно оформити заборону алкоголю на певній території, і зробити це можна шляхом голосування всього дорослого населення, починаючи з 21 року. «Союз українок» з цього приводу заявив, «тож негайно приступаймо до роботи, докажіть чоги ви вартуєте, що ви не спите, що добрій справі умієте послужити. Про свою роботу допишіть нашій редакції, а ми оголосимо тих, що приклали руку до цього великого діла!»¹⁶.

Організація чимало уваги приділяла обороні рідної мови. З цього приводу «Жіноча доля» в серпні 1928 р. писала таке: «знаємо, що в останніх роках польська влада покасувала українську мову в народних школах та позаводила там утраквістичну (в двох мовах), а то й чисто польську науку. Не вважаючи на те, що народ порушений цим до глибини души, ми не докладаємо ще всіх зусиль, щоб загарбати добро – рідну мову – повернути школам, не живимо якихось відповідних заходів, щоб запевнити дітворі науку в рідній мові. Тільки маленькі нечисленні видліки то тут, то там піднімають боротьбу й намагаються вийти з того страшного положення. В Самбірщині збойкотовано школу з котрої викинули українську мову й понедолгому часі її назад привернено. На Покуті свідоміші села радять собі в той спосіб, що не понехуючи боротьби о привернення в школі української викладової мови – повиписували свої діти зі школи й при помочі гуртка «Рідна школа» заводять для них приватну школу й вчать по дев'ятеро діток (більше не можна!) приватно по хатах»¹⁷.

Після першолистопадових подій 1918 року на теренах Східної Галичини цей день став Великим Святом. Так, 1 листопада 1928 р. «Жіноча доля» по-

містила статтю О. Рудковчної «Велике Свято». В ній зазначалось, що «Велике Національне Свято припадає у нас на день 1 листопада. Однак цього року мусимо все те відбувати багато славніше, величавіше. Це ж – десяти роковини Великої Хвилі. Ми повинні звеличати всі так, як це личить великій свідомій українській громаді. Крім того, місяць листопад проголошено місяцем збірки жертв на українських інвалідів – на побудову для них дому у Львові»¹⁸. Автор продовжила думку «у нас вирине ще якийсь поважний проект тривалого пам'ятника цього свята, але тимчасом хоч у своєму оточенні доложити усіх зусиль, щоб воно по змозі випало як найшвидше, як найкраще».

Повідомлялося у пресі і про участь українок у конгресі миру, що проходив наприкінці серпня 1928 року. Спецкор «Жіночої долі» так описала цю подію: «Конгрес миру через церкву відбувся в Празі в кінці серпня цього року. На ньому 31 церква, за винятком лише католицької церкви, мала своїх представників, які метою своїх зборів, мали вироблення шляхів для проведення в життя принципів братерської любові і забезпечення людству сталого миру. Ці конгреси почали відбуватися ще перед війною, але нині ці конгреси, коли людство переконалося після світової війни в страшній згубності всяких війн, викликають особливе співчуття до себе. На конгресі були присутні, між іншим, видатні постаті жіночого руху: пані Сакдорф Гамільтон (Канада), фон Вальсен (Німеччина), ван Ескен (Голландія). Скориставшись з їхньою присутністю в Празі, Чеська Жіноча Національна Рада улаштувала на їх честь «чаювання» в літньому павільйоні в одному із найкращих садів Праги, звідки відкривався прекрасний краєвид на стару Прагу. Серед запрошених на «чай» гостей були також і члени Української Жіночої Національної Ради: пані Мірна, Лоська, Чикаленко-Келлер, що під цей час завітала до Праги з Німеччини. Представниці У.Н.Ж. з Ради, як звичайно, скористалися нагоди побалакати з чужинками про свої спільні справи, нагадати про Україну, поновити приятельські відносини»¹⁹.

Чимало уваги «Союз Українок» приділив ролі жінки в суспільному житті. Так, в першому номері часопису «Жіноча доля» була вміщена публікація «Рік праці й задачі майбутнього». В якій зазначалося, що «... без участі жіноцтва в суспільному житті неможливий поступ і розвиток українського народу! Загрубілий лід мужської психіки, що «курка не птах, баба – не людина» розтопився. Жінці призначено рівну вагу, ба навіть більше – без неї не може бути поступу. Так це, безперечно великий наш здобуток. Але щоб він був позиточний, треба його поширити, наповнити реальним життєвим змістом. Без жіноцтва нема поступу...»²⁰. Продовженням теми ролі жінки у суспільному житті часопис «Жіноча доля» опублікував статтю «Жінки в Українській Центральній Раді», в якій автор Уляна Кравченко розповіла про свою активну діяльність в першому українському парламенті²¹.

Отже, розглянувши культурно-просвітницьку діяльність «Союзу українок» 1920-1930-х років в світлі тогочасної преси, ми можемо зробити такі

висновки: основними видами діяльності «Союзу українок» були: видавнича, освітня, господарська, культурно-просвітницька, остання вважалася найголовнішою. Важливого значення «Союз українок» надавав захисту рідної мови, без якої просто не існувало б українського народу; головна увага в жіночому русі приділялась домінуванню національної ідеї, як головної у всіх видах діяльності; чимало уваги приділялося ролі жінки в суспільному русі та житті, а саме до «притягнення ширшого жіноцтва до суспільно-громадської роботи» на благо українського народу. «Союз українок» своєю працею виховав новий тип української громадянки, а тим самим зміцнив і поглибив українську свідомість.

Розглянемо вплив «Союзу українок» на соціально-політичне життя Східної Галичини у міжвоєнний період. У Східній Галичині упродовж 1917-1938 рр. існувало близько двадцяти як українських, так іноземних жіночих організацій. Кількість їхніх членів, рід, масштаб діяльності, продуктивність були різноманітними.

Діяльність жіночих організацій періоду Першої світової війни була тісно пов'язана з актуальними національно-суспільними потребами. У післявоєнний час українські жінки вперше вступили в міжнародні жіночі організації. З цією метою в 1919 р. у Кам'янці-Подільському було створено Українську Жіночу Національну Раду. Її делегати брали участь у конгресах Міжнародної Жіночої Ради (Осло, 1920 р.), Міжнародного Жіночого Союзу (Женева), а в 1921 р. – у конгресі Міжнародної Ліги Миру і Свободи (Відень). Українська Жіноча Національна Рада стала членом цих міжнародних об'єднань²². Так, на конгресі в Празі голова українського жіночого товариства «Союз Українок» Мілена Рудницька виступила із доповіддю «Національне життя і його мирне розв'язання», у якому констатувала, що Перша світова війна не тільки не вирішила питання національного життя, а ще більше його загострила. «Мирні договори перерізали живі організми живих народів і створили довге сплетіння вулканічних прикордонних смуг, на яких іде нещадне нищення переможців проти переможених»²³.

Єдиним рішенням мирного врегулювання національних конфліктів, на переконання М. Рудницької, є реалізація ідеї самовизначення народів: «Дозволити нації вирішувати свою долю, державну приналежність, віддати їй у руки цілий державний апарат». Торкаючись питання національних меншин, підкреслювала, що на той час не буде миру, поки кожний народ не буде мати своєї незалежної держави. Ідея об'єднаних європейських держав – пан-Європи – може здійснитися за умови, коли в Європі не буде ні пануючих, ні поневолених націй»²⁴.

На західноукраїнських землях жіночий рух розвивався далі, незважаючи на різні заборони поляків. Із цією метою організоване жіноцтво використовувало різні форми і методи громадської діяльності, впливу на соціально-політичне життя. Найчастіше: віча, заклики й звернення, видання агітаційної літератури

про значення виборів, роз'яснення виборчих законів, прав жінок, виступи з різноманітними рефератами, таємні наради, пов'язані з виборами, підготовка обіжників для філій і гуртків, проведення дискусій у передвиборчих акціях, а також засоби масової інформації як сили, впливової на суспільну думку.

Одним із виявів суспільної організації українського жіноцтва на новому рівні його розвитку стала участь у державних органах Другої Речі Посполитої шляхом залучення до виборчих компаній та праці у польському парламенті. Загалом, у Польщі упродовж міжвоєнної доби вибори до сейму і сенату відбувалися у 1922, 1928, 1930, 1935 і 1938 рр. За найновішими даними, у парламенті Польщі упродовж 1919-1939 рр. працювали до 50 жінок, із них від Східної Галичини тільки двоє: у сеймі – Мілена Рудницька та в сенаті – Олена Кисилевська.

Українки – члени парламенту на засіданнях сейму і сенату порушували важливі питання політичного, економічного та культурного життя української спільноти, зокрема, щодо бюджету та громадської спілки інвалідів, вдів і сиріт, надання субсидій для розвитку добродійних і гуманітарних об'єднань, проблем, пов'язаних із пацифікаційними акціями стосовно українського населення, переслідуванням українського шкільництва, релігійним життям українців тощо.

Саме обрання М. Рудницької та О. Кисилевської до польського сейму і сенату підтвердило зростання впливу українського жіночого руху в Східній Галичині на національно-політичне життя загальної спільноти українців. Захист національних інтересів був найголовнішим у їх парламентській діяльності та на міжнародній арені²⁵.

Одним із проявів громадської активності українського жіноцтва стала його діяльність щодо консолідації національно-політичних сил шляхом співпраці з українськими політичними партіями та масовими товариствами. При цьому зауважимо, що жінки були членами майже всіх національних партій, що діяли у Східній Галичині.

Проте, основна боротьба за політичні впливи на жіноцтво розгорталася у трикутнику «Союз Українок» – УНДО – УСРП. Зауважимо, що громадські об'єднання мали в основі більш гуманістичний характер ніж суто партійні структури: в них на першому місці завжди були інтереси загальнонаціональні, а не корпоративні. Цим пояснюється широка співпраця жіноцтва, передусім із такими громадськими інституціями, як «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар», «Сокіл», «Січ», «Пласт» та інші.

Участь жінок у громадських організаціях стала однією з яскравих сторінок історії українського жіночого руху та їх впливу на вирішення злободенних соціально-політичних питань. При цьому, варто зазначити, що підсумком історичної ваги став той факт, що українські жіночі організації залишилися самостійними, впливовими суспільними чинниками. В усіх напрямках їх громадсько-політичної діяльності переважали загальнонаціональні інтереси.

У 1930-х роках постало питання спеціалізації жіночого організованого життя. Виявом сили українського жіночого руху став перший жіночий Конгрес у Станіславі, скликаний у 1934 р. з ініціативи «Союзу українок». Участь у ньому взяли представниці жіночих організацій з усіх українських земель поза УСРР і з еміграції, які «підкреслили своє прагнення до єдності українок». Було висловлено пропозицію про створення загальноукраїнського об'єднання жіночих організацій у Світовому Союзі українок із центром у Львові²⁶. Матеріали про вказану діяльність висвітлювала періодика перш за все самих жіночих товариств²⁷.

Аналіз преси засвідчив наступні особливості у висвітленні українського жіночого конгресу: утворилося три підходи у періодиці – хто позитивно висвітлював цю подію (преса УНДО, окремі релігійні, закордонні видання) та ті, що поставилися до неї негативно (преса радикального та соціального спрямування); критично-позитивна позиція (газета «Мета»). Найбільш широко конгрес висвітлювався на сторінках газети «Діло» (це видання поділяло ліберальні погляди УНДО). У газеті переважали статті описового характеру, тоді, як в інших виданнях – аналітичного.

Часопис «Жіноча доля» 1 квітня 1934 р. вмістив заклик до участі в конгресі: «...горнутися до своєї жіночої організації Союзу Українок та через неї скріпити вплив українського зорганізованого жіноцтва на всі прояви національного життя»²⁸.

Починаючи з 22 червня 1934 р., тема жіночого конгресу стала провідною. Про нього згадували кожного дня і висвітлювали, як важливу подію не тільки в русі жіноцтва, але й усїєї української нації. Так, у статтях «Жіночої долі» зазначалося, що першого дня прибули гості та делегати, у всіх церквах Станіслава відправляли богослужіння. Загалом на з'їзд прибуло 895 делегаток від 101 філії «Союзу Українок».

Про підтримку з'їзду свідчить присутність і слова-привітання вищих представників церкви (єпископа Григорія Хомишина), голів «Просвіти» (І. Брика), «Рідної школи», «Союзу українських кооперативів» (Ю. Павлиновського), УНДО та інших.

У перший день конгресу були заслухані доповіді на теми: «Роль жінки в плеканні рідної мови», «Жінка в домашньому господарстві», «Економічна незалежність жінки», «Жінка і релігія», «Види суспільної опіки», «Участь жінки в українському письменстві». Деякі з доповідей, як повідомлялось у пресі, викликали хвилю дискусій та обговорень.

Конгрес і після свого закінчення перебував на перших шпальтах газет, отримавши від них різну оцінку. Насамперед про нього згадували жіночі пресові видання: «Жіноча доля», «Жіноча воля» та інші. Наприклад, «Враження з Українського Жіночого Конгресу в Станіславі» З. Мірної, автор закінчував так: «Вперед! Хай кожен знає, що українське жіноцтво не складе своєї зброї,

аж доки спільними зусиллями з своїми братами-чоловіками не виведе українського народу на переможний шлях української держави»²⁹.

Про масштабність конгресу, його непересічність, свідчать згадки про нього у закордонній пресі. Про це також на своїх шпальтах повідомляла «Жіноча доля». Зокрема, британський популярний тижневик «Манчестер Гарден» подав аналітичну статтю з цього приводу. У ній автор, який особисто був присутній на конгресі, зазначав, що з'їзд був ініційований, щоб «розбудити діяльність українського жіноцтва». Тут же згадав про кількість делегатів, очільників українського жіночого руху М. Рудницьку та С. Русову, опозицію до засідання (групу католицьких жінок і крайньонаціоналістичну молодь). Його повідомлення було об'єктивним і схожим у висвітленні до часопису «Жіноча доля».

1-9 серпня в «Жіночій долі» друкувалася промова Мілени Рудницької, виголошена на конгресі: «Сучасне міжнародне положення і завдання українського жіноцтва»³⁰.

Таким чином, аналіз українських періодичних видань засвідчив таке: по-перше, значну увагу громадськості до українського жіночого конгресу, як непересічної, важливої події не тільки для жіноцтва, але й для всіх українців, як ще один крок у розвитку національної справи. Це підтверджують статі, які з січня 1934 р. вже активно почали висвітлювати підготовку до проведення з'їзду. По-друге, неоднозначність оцінок щодо самого конгресу. По-третє, залучення преси, як історичного джерела у дослідженні жіночого руху допоможе всебічніше зрозуміти вплив «Союзу Українок» на національно-політичне життя Східної Галичини в 1930-х роках.

Таким чином, кінець XIX століття ознаменував початок жіночого руху в Східній Галичині. Першою жіночою організацією стало «Товариство Руських жінок», організоване Наталією Кобринською в Станіславі у 1894 р. Мета діяльності товариства полягала в культурно-освітньому розвитку українок. Згодом, товариство спричинилося до появи в 1917 р. «Союзу українок» – нової жіночої громади, яка відіграла чималу роль у суспільно-політичному житті Східної Галичини, а згодом і всієї України.

Основними видами діяльності «Союзу» були видавнича, освітня, господарська, культурно-просвітницька, суспільно-політична, остання вважалася найголовнішою. Головна увага в жіночому русі приділялася домінуванню національної ідеї, як головної у всіх видах діяльності. Чимало уваги приділялося ролі жінки в суспільному русі та житті.

Важливим чинником впливу жіноцтва на суспільно-політичне життя краю була участь жінок у роботі сенату та сейму Речі Посполитої. Важливу роль «Союз українок» відіграв у консолідації національно-політичних сил шляхом співпраці з українськими політичними партіями та численними товариствами. Участь жінок у громадських організаціях стала однією з яскравих сторінок

українського жіночого руху та їх впливу на вирішення злободенних соціально-політичних питань. Наведене є підставою для висновку про актуалізацію проблем становища і статусу жінки в українському суспільстві, уможливило розгортання наукового пошуку у цій важливій соціально-культурній сфері, що й було нами зроблено.

Примітки:

¹ Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884 –1939. Київ: Либідь, 1995. 424 с.

² Савчук Б. Жіноцтво в суспільному житті Західної України (остання третина XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. 278 с.

³ Панфілова Т.О. Культурно-освітні та молодіжно-спортивні товариства й організації західної України (20-30-і роки XX століття) // Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія». 2014. Ч. 2 (33). С. 26-33.

⁴ Жіночий рух в минулому // Жіноча доля. 1928. травень. С. 32-46.

⁵ Монахині ЧСВВ – зачинателі жіночого руху // Жіноча доля. 1922. жовтень. Ч. 10. С. 48-55.

⁶ Наталія Кобринська – будитель галицького жіноцтва // Жіноча доля. 1925. березень. Ч. 3. С. 18-31.

⁷ Кисілевська О. Спомини про жіночий рух // Жіноча доля. 1925. серпень. Ч. 8. С. 14-22.

⁸ З історії Союзу Українок // Жіноча доля. 1927. травень. Ч. 5. С. 28-46.

⁹ Статут Союзу Українок // Жіноча доля. 1927. січень. Ч. 1. С. 38-42.

¹⁰ Жінки на службі письменства // Жіноча доля. 1928. травень. Ч. 5. С. 21-32.

¹¹ Кисілевська О. Чого від нас вимагає сучасна хвиля // Жіноча доля. 1928. квітень. Ч. 4. С. 79-87.

¹² Там само.

¹³ Шепарович О. Курси інструкторок // Жіноча доля. 1927. 1 січня. Ч. 1. С. 4.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Кисілевська О. Останній час стати до боротьби з корчмами // Жіноча доля. 1928. січень. Ч. 2. С. 2.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Ці, що стоять в обороні рідної мови // Жіноча доля. 1928. 1 серпня. Ч. 15. С. 14-24.

¹⁸ Рудковська О. Велике свято // Жіноча доля. 1928. 1 листопада. С. 2.

¹⁹ Участь жінок у Конгресі Миру // Жіноча доля. 1928. 1 вересня. Ч. 17. С. 3.

²⁰ Рух праці в задачі майбутнього // Жіноча доля. 1927. 1 січня. Ч. 1. С. 2.

²¹ Кравченко У. Жінки в Українській Центральній Раді // Жіноча доля. 1928. 15 листопада. С. 12-19.

²² Передирій В. Жіноча доля на тлі доби // Жіноча доля. 1935. травень. 15 лютого. Ч. 6. С. 16-28.

²³ Рудницька М. Національне питання і його мирне розв'язання // Жіноча доля. 1930. 1 серпня. Ч. 28. С. 3.

²⁴ Там само.

²⁵ Парламентська діяльність українок // Жіноча доля. 1936. 15 вересня. Ч. 87. С. 3-18.

²⁶ Перший жіночий конгрес у Станіславі // Жіноча доля. 1934. 15 липня. Ч. 89. С. 5.

²⁷ Рішення жіночого конгресу // Жіноча доля. 1934. 15 липня. Ч. 89. С. 5.

²⁸ Горнімося в обороні України // Жіноча доля. 1934. 1 квітня. Ч. 61. С. 4.

²⁹ Мірна З. Враження з Українського Жіночого Конгресу в Станіславі // Жіноча доля. 1934. червень. Ч. 84. С. 1.

³⁰ Рудницька М. Сучасне міжнародне положення і завдання українського жіноцтва // Жіноча доля. 1934. 2 серпня. Ч. 87. С. 2.

Derevinskiy Vasil', Kapinos Alina. Cultural and Educational Activities of the Union of Ukrainian Women in the 1920-1930-s (based on archival press materials). In the article, the analysis of the socio-political background of the revival of Ukrainian women's organizations in Eastern Galicia leads to the conclusion that the end of the nineteenth century marked the beginning of the women's movement. The first women's organization was the Society of Russian Women, organized by Natalia Kobrynska in Stanislav in 1894. The purpose of the society was to develop cultural and educational development of Ukrainian women. Subsequently, the society led to the emergence in 1917 of the Union of Ukrainians - a new women's community, which played a significant role in the social and political life of Eastern Galicia, and later all of Ukraine. The main activities of the Union of Ukrainian women were publishing, educational, economic, cultural, educational, social and political, the latter was considered the most important. The main focus in the women's movement was the Union of Ukrainian Women, which was dominated by the national idea, as the main one in all activities. Much attention has been paid to the role of women in social movement and life, namely to "attracting a wider womanhood to social work" for the benefit of the Ukrainian people.

An important factor in the influence of women on the socio-political life of the region was the participation of women in the state bodies of the Commonwealth, ie the Senate and the Seimas. The Union of Ukrainians played an important role in the consolidation of national and political forces through cooperation with Ukrainian political parties and numerous societies. Women's participation in NGOs has become one of the highlights of the Ukrainian women's movement and their impact on addressing pressing socio-political issues.

This is the basis for the conclusion about the actualization of the problems of the status and status of women in Ukrainian society, makes it possible to launch a scientific search in this important socio-cultural sphere, which we have done.

Keywords: Union of Ukrainian women, women's movement, party, social movement.

Отримано: 02.11.2019

DOI 10.32626/2309-2254.2020-30.155-169
УДК 355.48:[316.774:327] «1944»

Світлана Павловська

АГІТАЦІЙНІ ЛИСТІВКИ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РСЧА У ПЕРШИЙ ПЕРІОД НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Павловська Світлана. Агітаційні листівки як складова інформаційно-комунікаційної діяльності РСЧА у перший період німецько-радянської війни на території України. У роботі розглянута така форма діяльності ідеологічних органів РСЧА, як видавнича. Здійснення впливу на свідомість бійців та офіцерів радянських Збройних сил передбачало постійне інформування та доведення до червоноармійців головних політичних лозунгів. Листівки водночас слугували інформаційним продуктом і каналом комунікації. Автором проаналізовані питання стосовно того, як малі форми агітаційної продукції впливали на стимулювання мотивації до продовження боротьби проти ворога, наскільки невідповідність між описаною уявною ситуацією та реальним